

Personlig utveckling börjar där komfortzonen slutar

Fallskärmstjänsten vid officersutbildningen 1956–2016

av David Bergman

Résumé

One of the main challenges in training military officers is to prepare them for the extreme conditions of armed combat. One of the methods used for preparing future officers for the stress of combat is the Basic Airborne Course. Jumping from an aircraft while in flight is an intense and frightening experience where the jumper must suppress feelings of fear and anxiety and learn to perform despite a significant amount of perceived stresses. The Basic Airborne Course for Officer Cadets started in cooperation between the Swedish Military Academy and the Parachute Ranger School in 1956. Initially, the ten foremost cadets were selected for the two-week course, but in 1969 it became a mandatory part of the Army Officer training curriculum. Parachuting and leading in combat has no logical connection, but the beliefs associated with overcoming a substantial perceived risk transfers to beliefs that tasks with similar or greater difficulty can be overcome in a similar way. The course creates a good foundation for the participants to later exercise and expand their leadership abilities for future combat situations.

EN AV DE stora utmaningarna i att utbilda militära chefer har alltid varit att förbereda dem för den extrema miljö och påfrestning som striden innebär. De som uppvisar osäkerhet i avgörande situationer kan komma att skada sig själva och underställda genom att fatta dåliga beslut eller inga beslut alls. Chefer som däremot har förmågan att behålla lugnet, även under svåra påfrestningar, kommer att kunna fatta väl grundade beslut även under extrema situationer

Denna utmaning har länge präglat hur vi bedriver utbildning för blivande militära chefer. Att i utbildning fullt återge den påfrestning och de risker som en skarp stridsituation kan innebära är självklart varken genomförbart eller önskvärt, men däremot gäller det att på så bra sätt som möjligt åter-

spegla den extrema stress som stridsfältet innebär. Utbildningar i specifika färdigheter innehåller ofta stressmoment och övningar genomförs på sådant sätt att individer tvingas prestera mentalt och fysiskt under mindre gynnsamma yttre förhållanden när de är kalla, trötta, blöta och hungriga och tvingas agera utanför sin komfortzon.

Komfortzon är ett tillstånd som individen är bekant med, där nivån av ångest och stress är låg. I detta tillstånd upplever människan generellt en hög nivå av kontroll, men kroppen inte är optimerad för att prestera maximalt. Att försätta sig i en situation där man agerar utanför sin komfortzon med betydande, men inte oöverkomliga, nivåer av stress genererar en positiv stressrespons som både höjer vakenhetsnivån och leder till

en optimal prestation.¹ Det är också möjligt att med träning utvidga sin personliga komfortzon likväl som förmågan att prestera mer optimalt även under påverkan av stress.² Då en person är medveten om sina tillgångar och begränsningar presterar han eller hon ofta högre genom att utöva en större kontroll över sina emotioner och beteendeyttringar. Medvetenheten om ens tillgångar skapar ett lugn och en självsäkerhet hos personen. Tidigare forskning har visat att då en person utstrålar denna självsäkerhet sänder denne ett underförstått meddelande till underställda att de ska lita på individens kompetens därför att individen vet att den existerar.³

Inom Försvarsmakten finns ett antal utbildningar vars primära syfte inte främst är att ge individen tekniska färdigheter utan primärt att utveckla denne som person. Den kanske mest kända av dessa är den sk kadettkursen där officersaspiranter ges en grundläggande fallskärmsutbildning vid Fallskärmsjägarskolan (FJS) i Karlsborg.⁴

Ett aktuellt forskningsprojekt syftar till att undersöka effekterna av fallskärmsutbildning för officerskadetter och är ett samarbete mellan Försvarsmakten och Psykologiska institutionen vid Stockholms Universitet. En del i detta, som kommer att presenteras mer utförligt nedan, har varit att kartlägga historiken, hur fallskärmskursen kom att bli en del av officersutbildningen och vad syftet med denna var, i syfte att man ska kunna sätta kommande resultat i sitt rätta sammanhang. Inhämtning av information har skett via en genomgång av relevanta dokument från Krigsarkivet (främst skrivelser från Fallskärmsjägarskolan samt Krigsskolan Karlberg), historiska nyhetsklipp från relevanta perioder via Kungliga Bibliotekets tidningsarkiv, dokument från Karlbergs Slottsarkiv (kursplaner, årsböcker, nyhetsklipp och fotografier) samt intervjuer med

nyckelpersoner inblandade i införandet och utvecklingen av utbildningen.

Allmänt – Varför fallskärmar?

Den militära fallskärmstjänsten utvecklades redan på 1930-talet men användes inte i stor skala förrän under andra världskriget.⁵ Sedan fallskärmen blev standardverktyg hos militära förband har den nyttjats för två huvudsakliga syften: innästling av egna förband bakom fiendens linjer samt som ett verktyg för individuell utveckling av chefer. Den gamla frasen ”Chefen är alltid först ut genom flygplansdörren” är flitigt repeterad inom militära förband och används frekvent för att illustrera begreppet föregångsmannaskap.⁶ Att hoppa fallskärm är en intensiv och för många skrämmande upplevelse. Hopparna lär sig under utbildningen att övervinna en betydande upplevd risk och kontrollera eller undertrycka känslor som rädsla och ångest för att kunna prestera vad som förväntas av dem.

Det var chefen för kadettkompaniet på Krigsskolan Karlberg, kaptenen Nils Engelheart, som 1956 var initiativtagare till att låta officerskadetter genomgå fallskärmsutbildning. Engelheart hade precis kommit från befattningen som chef för FJS året innan och utnyttjade kursen som en belöning.⁷ Frivilliga fick anmäla sitt intresse och de tio främsta som utmärkt sig genom spänst och framstående studieresultat valdes ut att genomföra kursen. Den 22 februari 1956 hoppade de allra första kadetterna från dåvarande Kungl Krigsskolans Officerskurs 55/56 (OK56) sitt första fallskärmshopp. Hoppet genomfördes på Storsjön utanför Östersund tillsammans med den ineliggande värnpliktskullen från fallskärmsjägarna. Flera dagstidningar var inbjudna och bl a *Svenska Dagbladet* och *Stockholms-Tidningen* uppmärksammade

den historiska händelsen under flera dagar.⁸

Utbildningen fortsatte enligt samma mall ett flertal år, mellan 10-20 kadetter togs ut till utbildningen utifrån framstående prestationer, men utan att samarbetet formaliserades mellan Krigsskolan och Fallskärmsjägarskolan. 1964 tillträdde Nils-Ivar Carlborg som chef för Krigsskolan Karlberg. Carlborg hade tidigare genomgått den amerikanska fallskärmsutbildningen vid Fort Benning och var Fallskärmsjägarskolans grundare och första chef.⁹ När han som överste tillträdde som skolchef vid Karlberg gällde en av hans första utgående skrivelser den 18 september just fallskärmsutbildningen där han vill ”vördsamt föreslå att fallskärmsutbildningen återupptas vid Kungl Krigsskolan”.¹⁰ Mindre än en månad senare kommer det korta svaret från Arméstaben: ”Föreslagen fallskärmsutbildning bifalles”.¹¹

Carlborg och den sektionschef på Arméstaben som godkände utbildningen, överste Georg von Boisman, hoppade tillsammans med kadetterna följande år då de skulle göra sitt första hopp, denna gång vid F21 i Luleå.¹² Fällningslistan visar att skolchefen vid första hoppet drev utanför landningsområdet och landade i ett träd, inledningen blev därmed kanske inte så lyckad som planerats. Men det är relativt tydligt i dokumentationen att dessa två överstar genom personligt engagemang kämpade för, och lyckades med, att formellt införa fallskärmshoppningen i läroplanerna för officersutbildningen.

Målsättningarna som dessa initierande personer hade för utbildningen fördes initialt vidare huvudsakligen via trädning. De explicita målsättningarna med utbildningen har tillkommit i efterhand. För den första kursen anges ingen direkt målsättning (som gått att återfinna) och från den andra kursen 1957 och för nästan 20 år framåt anges endast ”Någon personlig förmåga i formellt

fallskärmshopp”¹³ som målsättning i dokumentationen. Från och med officerskursen 1976 utökades den officiella målsättningen att omfatta skrivelsen ”God kunskap om drillens (överinlärnings betydelse). Ökad förmåga i självdisciplin, självkontroll och vilja. Ökad personlig färdighet särskilt vad beträffar; reaktionsförmåga, inre tjänst, personligt uppträdande och stil. Repetition av trupputbildningens grunder Visa, Instruera och Öva.”¹⁴ Denna målsättning har behållits, och återfinns i stora drag även i dagens målsättningsdokument.¹⁵ Vid intervjuer med de första kadetterna som genomgick utbildningen 1956 återger de dock i stort samma effekter som först senare nedtecknades, vilket tyder på att dessa sannolikt förts över från mun till mun under de första åren och sedermera institutionaliserats inom officersutbildningen för att senare skrivas ner i kursdokumentationen.¹⁶

Även efter det att fallskärmsutbildningen formellt inrättats i kursplanen på Krigsskolan under 1964/65 var den under några år fortsatt frivillig. Cirka 60 kadetter genomgick årligen utbildningen fram till 1969, då den blev obligatorisk för alla armékadetter. Att årskullen på Krigsskolan ibland översteg FJS utbildningskapacitet löstes genom att man delade upp markutbildningen i Karlsborg i två genomföranden för att sen genomföra hoppveckan gemensamt.¹⁷

Reformen av officersutbildningen med anledning av den Nya Befälsordningen (NBO) 1983 gjorde att den grundläggande officersutbildningen flyttades ut till truppslagsvisa, regionala skolor. Officershögskolorna (OHS) som fanns för respektive truppslag övertog därmed också kadettkursen från Krigsskolan (KS).¹⁸ Under perioden som detta system var gällande genomförde endast vissa av truppslagsskolorna kadettkursen. Vissa år genomförde samtliga utbildningen, men under vissa perioder endast kadetter inom

Bild: OK56 var den första kullen där 10 frivilliga kadetter, uttagna för spänst och framstående resultat, fick genomgå hoppkurs på FJS. 60 år senare har utbildningen ökat i omfattning men utbildningsmetodiken i stort och proceduren att borsta bort sågspånet från träningshallen efter att ha övat fallskärmsrullningar är densamma. På bilden ses OK57 under det andra årets kurs. Foto: Karlbergs slottsarkiv

infanteriet och kavalleriet. 1999 återgick den grundläggande officersutbildningen till tre Militärhögskolor i Östersund, Halmstad och Karlberg vilka alla gemensamt övertog kadettkursen. Idag kvarstår grundläggande officersutbildning på Militärhögskolan Karlberg, och fallskärmsutbildningen ingår som ett av kursmomenten inom det övergripande momentet Officersprofessionen.¹⁹

Kadettkursen har under flera omgångar ställts in på grund av både tidsbrist inom officersutbildningen och resursbrist hos fallskärmsjägarna. Ett exempel är mellan 2002–2007 då FJS var insatta i Kosovo, Afghanistan och Kongo och inte kunde avdela tillräckligt antal fallskärmsinstruktörer.²⁰ I vissa fall har civila fallskärmskurser använts som substitut, eller som komplement för elever från mari-

nen och flygvapnet som av begränsningar i utbildningskapacitet ej kunnat utbildas på FJS. Men dessa civila kurser har genomgående varit enskilda initiativ från personal inom officersutbildningen och aldrig något formellt fastställt substitut för den militära fallskärmsutbildningen.

Den militära fallskärmstjänsten

Fallskärmstjänsten kan grovt indelas i två kategorier; Rundkalottshoppning och frifallshoppning.

Rundkalottshoppningen går ut på att man faller soldater på låg höjd (100–400 meter) med runda, automatutlösta fallskärmar. Dessa dras ut med en utdragsrem, benämnda

Static-line, vilket ofta används som namn på hela metoden Static line-hoppning. Denna metod används uteslutande för att fälla större mängder trupp under situationer där man vill minimera tiden under fallskärm eftersom personalen där är som mest sårbar.

Den andra metoden är frifallshoppning. Där hoppar soldaten från högre höjder (4 000-10 000 meter) med en styrbar fallskärm vilken de själva drar under det fria fallet på en förutbestämd höjd. Denna metod används huvudsakligen för att infiltrera små enheter som specialförband, spaningsförband eller förstyrkor till större luftlandsättningar. Med styrbara fallskärmar kan soldaterna själva med hög precision flyga och landa med hög precision på ett mindre landningsområde. Rundkalottsfällningen är den vanligaste

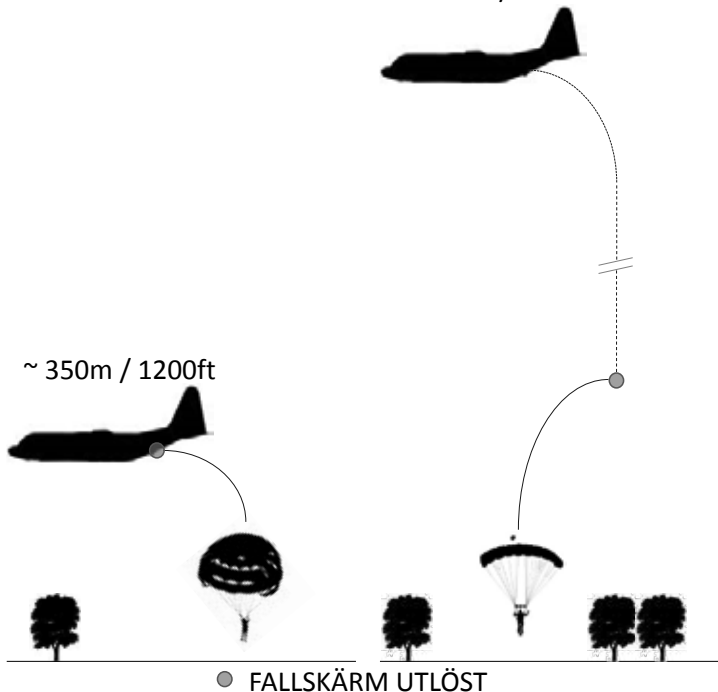
bland militära förband idag, och även den som används för den svenska kadettkursen, medan frifallshoppningen är den metod som mest liknar civil fallskärmshoppning.

Under de mer än 60 år som fallskärms-tjänsten och rundkalottshoppningen funnits i Sverige har utbildningen inte ändrats märkbart, även om fallskärmsmateriel och flygplan blivit modernare. Under cirka en veckas tid övas den blivande hopparen i alla ingående färdigheter, från ren materielkunskap till landningsträning med fallskärmsrullning. För att simulera uthoppet från flygplanet nyttjas ett hopptorn med fallskärmssele upphängd på en linbana där hopparen skall genomföra uthoppet på rätt sätt. Ett felaktigt eller svagt uthopp från flygplanet skulle riskera att göra hopparen ostabil i luften och därmed

RUNDKALOTTSHOPPNING "STATIC LINE"

FRIFALLSHOPPNING

< 4000m / 13000ft

Figur: Två principiella metoder för fallskärmshopp.

Rundkalottshoppning (Static-line) används för hopp med runda, automatutlösta fallskärmar på låg höjd där skärmarna ej går att styra. Vid frifallshoppning (Freefall) drar hopparen själv en styrbar vingfallskärm på en förutbestämd höjd och kan sedan med precision flyga in och landa på en mer exakt yta.

Bild: Kadetter ur Officersprogrammet 13-16 (222 qzrn) genomför sitt första fallskärms hopp med automatutlöst rundkalottsfallskärm över Flugebyn utanför Karlsborg i augusti 2015. Utdragsremmarna som drar ut fallskärmen då hopparen lämnar flygplanet är tydligt synliga. Uthoppshöjden är cirka 400 meter. Foto: Jimmy Croona, Combat Camera/Försvarsmakten

öka risken för felfunktioner. Hoppturnet är den plats där de flesta upplever problem på grund av höjden, oftast i större utsträckning än under hopp från flygplanet. Människans inbyggda respekt för höjder bygger på att vi har referenser som gör att vi kan uppskatta höjden, och därmed faran med var vi befinner oss. På grund av detta är ett språng från det 12,5 meter höga hoppturnet, i nivå med trädtopparna, för de flesta mer skrämmande än ett hopp från flygplanet på 400 meters höjd där världen under ser ut som ett miniatyrlandskap.

Efter genomförd markutbildning genomförs tre prov; ett teoriproov, ett examinerande uthopp från tornet samt ett praktiskt landningsprov där den blivande hopparen genomför landning med fallskärmsrullning

från en hög gunga. För att få gå vidare till hoppveckan krävs, för hopparens egen säkerhet, att vederbörande är godkänd i samtliga moment. Under den efterföljande hoppveckan har kadetter genom åren normalt gjort två eller tre hopp, varierande med väder och tillgång på flygplan. De fallskärmsjägare och andra som skall bli operativa hoppare genomgår exakt samma utbildning, skillnaden är att de fortsätter med fler hopp under ökande svårighetsgrad enligt en fastställd stegringsplan.²¹

Under de första åren hoppade kadetterna även med ryggsäck, något som normalt kommer längre fram i stegringsplanen, och fram till sjuttioalet bar de i likhet med de värnpliktiga på skolan fallskärmsjägarnas vinröda basker under utbildningen. En ka-

dett från den första kullen 1956 beskriver under en intervju kravet att efter kursens slut återlämna den vinröda baskern som mer traumatiskt och jobbigt än att genomföra själva fallskärms hoppet.²²

Om att lyckas och misslyckas

Varje år finns individer som av varierande anledningar inte kan fullfölja utbildningen. Det kan bero på gamla eller uppkomna skador, underkänt resultat på något av proven eller att de av andra anledningar anses olämpliga, alternativt uppvisat oförmåga eller ovilja att tillgodogöra sig utbildningen.

Kadettkursen har aldrig varit examine-rande på så sätt att ett misslyckande skulle leda till avskiljning från officersutbildningen. Men då kursen har nyttjats som ett verktyg att lära kadetterna att hantera och överkomma den extrema stress som väpnad strid medför så blir det implicita budskapet att en individ som misslyckas med kursen inte heller skulle klara av en verklig strids-situation. Detta är självklart inte sant, bland de främsta och mest ansedda befälhavarna i krigshistorien finns säkerligen de som varit patologiskt höjdrädda och aldrig skulle ha klarat en fallskärmsutbildning. Men ändå blir denna gruppnorm väldigt påtaglig under kurserna och att som individ misslyckas där kamraterna lyckas får konsekvenser hos individerna.

De som avbryter av medicinska skäl brukar beredas möjlighet att återkomma med nästa årskull för att på nytt genomföra eller komplettera kursen. För dem som däremot misslyckas på grund av att de underkänns eller anses olämpliga är däremot dörren stängd. Bland dessa finns det individer som tar motgången bra och strävar att utvecklas så mycket som möjligt. Men det finns även de som avbryter eller avskiljs på grund av att de uppvisat olämplighet och aldrig borde på-

börjat fallskärmsutbildningen (möjligen även officersutbildningen) till att börja med.

I ett handbrev från chefen för Fallskärms-jägarskolan till chefen för Krigsskolan 1958 diskuteras just dessa frågor. I brevet rap-porteras tre elever som ”trots föredömlig ambition inte kunnat tillgodogöra sig den förberedande fallskärmsutbildningen”. Chefen för Fallskärmsjägarskolan framhårdar i sitt handbrev att dessa individer skött sig på ett mönstergillt sätt i likhet med deras kamra-ter och att misslyckandet inte på något sätt får negativt inverka på lämplighets- och andra betyg senare under deras officersut-bildning. Som anledning framförs att de trots större svårigheter uppvisat en ihärdig vilja att fortsätta, och att ”De visar härigenom måhända ändå större mod än sina kamra-ter då de trots större svårigheter ändå vill hoppa.”²³ I korrespondensen fastslås även att uttagningen av de frivilliga inte varit ändamålsenligt utformad vilket ledde till att ett försök med förtest genomfördes i gymnastikhall och simhall i anslutning till Krigsskolan för att där ta ut de bäst lämpade att genomgå utbildningen.²⁴ Detta försök föll väl ut då det minskade avhoppet senare under fallskärmskursen, men var inte något som man fortsatte att genomföra.

I ett PM efter förtesterna skriver dåva-rande chefsinstruktören vid FJS, löjtnant Olle Falkerheim, att testerna får en huvudsaklig positiv i effekt då huvuddelen av de individer som klarar testerna startar kursen med ett gott psykologiskt utgångsläge att de kom-mer att klara den. Men han tillägger även, något frispråkigt, att testerna även har en ytterligare effekt:

Testen gallrar bort helt olämpliga enbart genom att den äger rum. Svaga själar kommer inte ens till provet. De skulle eljest kanske annars ha påbörjat utbildning men senare fallit bort vid redskapsträningen eller när

hoppet närmar sig. / ... / Individer som uppenbarligen är olämpliga för hoppningen men som haft stort behov att hävda sig på något sätt, tror ju ibland att man kan reparera sina mindervärdighetskomplex genom att ta ett steg ut i rymden. Sedan är man hjälte. Den kategorin ställer inte upp till test helt enkelt. Jag har haft fler sådana exempel. Man slipper alltså den pinsamma avskiljningen under utbildningens gång.²⁵

Dessa tester genomfördes då utbildningen var frivillig, och inte ett obligatorium på officersutbildningen. Men samma fenomen beskrivs från hela kursens 60-åriga historia via Krigsskolan²⁶ och Officershögskolan²⁷ till dagens Militärhögskola.

I en av mina intervjuer talar jag med en officer och lärare från Karlberg som går igenom utbildningen med kadetterna. Jag frågar honom specifikt om de kadetter som inte slutfört utbildningen.

En kadett blev väldigt lättad att någon annan tog beslut åt honom. d v s hade inte kraft nog att vare sig vilja komma igenom och hade inte heller kraft att säga att 'nej nu är det stopp'. En kadett kom ju och hade tagit ett beslut att vilja avbryta men ändrade sitt beslut till att faktiskt gå upp och hoppa i tornet och det visar ju på raka motsatsen. En kadett visar på tydliga, för mig tydliga på att det här var första gången kadetten fick feedback och egentligen gjorde ett misslyckande, och vad det ger den här kadetten det vet jag inte.²⁸

Även om det sannolikt alltid kommer finnas ett fåtal individer som misslyckas på utbildningen och kommer att behöva särskild uppföljning så är dessa fortfarande i minoritet. Samma resonemang gäller rimligtvis även för alla typer av utbildningar med tyngdpunkt på färdigheter och personlig utveckling.

Genom dess 60-åriga historia tas just fallskärmshoppningen i kadetternas egna återberättelser upp som en av dem mest

givande vad avser personlig utveckling. En av kadetterna från den första kursen med fallskärmsutbildning som obligatorium (OK 69/177qrzn) sammanfattar sina upplevelser i kursens årsbok:

Vid ankomsten till Stockholm och Karlberg efter hoppveckan hade kursens medellängd ökat med ungefär två cm. Den nervositet och lätta rädsla som funnits före hoppen hade utbytts mot en ökad självkänsla. Vad detta innebär för en ledarskapsutveckling behöver det ej redogöras för.

Förbandsanda är något, som alla förband strävar efter men som ytterst få förband lyckas skapa. FJS är ett. Den andan som hade smittat av sig på vår kurs. Sammanhållningen hade ökat. De som hade uttalat sig negativt strålade av förtjusning efter det upplevda spänningsmomentet. Det var icke utan protester som vi direkt på hemkomsten fick lämna ifrån oss den röda baskern.

Om intryckens varaktighet och betydelse hyses inga tvivel. Det meningsfyllda i utbildningen kan ingen förneka och för samtliga kadetter kommer FJS-tiden att framstå som ett angenämnt och oförglömligt minne. Därmed anser vi oss kunna fastslå att dessa fjorton dagars utbildning har sitt fulla berättigande och icke kan uppvägas av något annat.²⁹

Avslutning

Det finns ett antal ytterligare frågeställningar runt den militära fallskärmsutbildningen och hur dess effekter omsätts som är synnerligen intressanta. Kursen syftar på olika sätt till personlig utveckling samt självtillit att kunna fungera under svåra situationer, och dess effekter understryks av många personliga vittnesmål. Men däremot kvarstår frågan exakt hur dessa relaterar till ledarskapet i kadetternas kommande arbete. Att utöva ett gott ledarskap involverar många aspekter som att skapa sammanhållning, uppmuntra lojalitet

och tillit inom gruppen, att förstå sin högre chefs målsättning samt att kunna förmedla den ner till underställda och få enheten att arbeta tillsammans mot ett gemensamt mål. I detta kommer sannolikt varken fallskärms-tjänsten eller någon annan tillitsbyggande utbildning att kunna ge individen en färdig lösning, men de kan skapa en god personlig grund för vidare utveckling.

Enkelt uttryckt: Om individen saknar verktygen att utöva ett gott ledarskap under lugna förhållanden kommer detta sannolikt visa sig under extrema förhållanden, även om han eller hon som individ lärt sig att fungera i den miljön. Däremot kan säkerligen en individ som upplever och mot andra utstrålar en hög självtillit till sin egen förmåga ha en bättre grund och förutsättningar för att utveckla och utöva sin ledarskapsförmåga.

Inom ramen för den pågående forskningen har två hela kullar av kadetter följts genom hela sin fallskärmsutbildning vid FJS. Även de som genomgår motsvarande utbildning för att bli operativa hoppare från fallskärmsjägarerna och specialförbanden har följts i syfte att undersöka vilka skillnader beroende om individen genomgår utbildningen uttryckligen för personlig utveckling kontra om denne gör det för att lära sig ett av flera transportmedel för infiltration. Arbetet genomförs i nära samarbete med fallskärmsavdelningen i Karlsborg och Militärhögskolan Karlberg, samt självklart de olika övriga förband som genomgår utbildningen. De kommande resultaten kommer sannolikt ge ytterligare svar på några av de frågor som berörts ovan.

Författaren är kapten och försvarsmaktsdoktorand i psykologi.

Noter

1. White, Alasdair: *From Comfort Zone to Performance Management – Understanding Development and Performance*, White & MacLean Publishing, Baisy-Thy 2009.
2. Yerkes, Robert och Dodson, John: "The relation of strength of stimulus to rapidity of habit-formation", *Journal of Comparative Neurology and Psychology*, vol 18, s 459–482, 1908.
3. Kolditz, Thomas A: *In extremis leadership: Leading as if your life depended on it*, Jossey-Bass, San Francisco 2007.
4. *Arméns Fallskärmsjägarskola del 1 1952–1991*, Stiftelsen Fallskärmsjägarskolans Historia, Uddevalla 1992.
5. Weeks, John: *Assault from the sky: A history of Airborne Warfare*, Putnam, Westbridge 1978.
6. Gavin, James: "Airborne Warfare", *Infantry Journal Press*, Washington 1947.
7. Intervju med John Drakenberg, Täby 2015-10-06.
8. "10 kadetter i fallskärm efter snabbutbildning", *Svenska Dagbladet*, 1956-02-22; "Premiärhopp i fallskärm dirigerades i högtalare", *Svenska Dagbladet*, 1956-02-23; "10 kadetter hoppade ärofullt", *Stockholms-tidningen*, 1956-02-22.
9. Backlund, Tor: "Amerikansk lufttrupperutbildning 1948", *Örnen – Fallskärmsjägarernas tidning*, nr 119, Karlsborg 2006; Op cit, se not 4.
10. Kungl Krigsskolan: "Frivillig fallskärmsutbildning för kadetter vid Kungl Krigsskolan", hemställd till Chefen för armén, KS Utb, nr 212, Solna 1964-09-18.
11. Chefen för armén; "Mod påskrift – Svar på Kungl Krigsskolan hemställdan om fallskärmsutbildning" (ej felstavat i återgivning, förf anmärkning), Ast/Utbt 14710, Nr 212, Stockholm 1964.
12. "Årets Karlbergskadetter berättar", *Örnen – Fallskärmsjägarernas tidning*, Nr 40, Karlsborg 1956.

13. Arméstaben, "Bestämmelser för KS-elevers utbildning i fallskärmtjänst", Ast/Inf 21/12, nr 43:3, Stockholm 1957.
14. Arméns fallskärmsjägarskola, "KS hopputbildning 1976", Nr 212, Karlsborg 1975-12-15
15. "Bilaga 11 – Grundkurs förmedlad utbildningsprincip", 19 100:513/12:1, Försvarsmakten, Militärhögskolan Karlberg, Solna 2013-09-11
16. Op cit, se not 7; Intervju med Conny Fritz, Halmstad 2015-10-05
17. Kungl Krigsskolan, "Utbildning vid FJS för OK 1968-1969", KS Utb, 10/6, Nr 212, Solna 1968
18. Arméns Fallskärmsjägarskola; "Rapport efter genomförd fallskärmskurs för OHS-elever hösten 1982", Nr 212, Karlsborg 1982.
19. Op cit, se not 15
20. Hagman, Tomas; "Fallskärmsjägarskolan", *Livhusaren*, Livregementets Husarer, Karlsborg, 2008
21. "FOM Fallskärm, del A utgåva 5 bilaga 1: Stegringsplaner Fallskärm", K3 2015-02-11 02:800, Livregementets Husarer, Karlsborg 2015.
22. Op cit, se not 7.
23. Arméns Fallskärmsjägarskola; "KS – Elevers utbildning i fallskärmtjänst", Handbrev Nr 210, Karlsborg 1958-02-17.
24. Falkerheim, Olle; "Resultat av test för fallskärmsutbildning i januari 1961", Solna 1961-01-18
25. Falkerheim, Olle; "Test för fallskärmsutbildning – Kortfattad redogörelse över tillämpade prov med KS-kadetter januari 1961 och i princip tidigare med kadetter och civila", Lidingö 1961-04-27
26. Ibid
27. Op cit, se not 18
28. Intervju med Carl Lönnqvist, Karlsborg 2014-08-20
29. 177 Officerskursens årsbok; "Fallskärmsutbildning: ett oförglömligt äventyr", Krigsskolan Karlberg, Solna 1969.